

5. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навч. метод. посібник. Вид. 4 те., Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.

6. Метод проєктів в українській школі 1920–1930-х років / Педагогічний музей України; [укладачі: В.О. Гайдей, О.П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця : Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2019. 192 с.

7. Сидоренко В. К. Проектна діяльність як складова професійно-педагогічної культури / В. К. Сидоренко, Л. О. Лісіна. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 15(3). С. 102–110.

8. Чобітько М.Г. Теоретико-методологічні засади особистісно-орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». К., 2007. 39 с.

9. Філософія (у т.ч. логіка, етика, естетика і релігієзнавство) : методичні вказівки до вивчення курсу за використанням першоджерел для студентів усіх напрямів підготовки / В. В. Мудраков. Хмельницький : ХНУ, 2015. 67 с.

DOI: <https://doi.org/10.36550/978-617-8245-57-3-9>

ЛЯШЕНКО Р. О.,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3554-8861>

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Зміст і методи професійної підготовки майбутніх фахівців на сучасному етапі розвитку освіти в Україні постійно оновлюються відповідно до її євроінтеграційного курсу та інтенсивного включення в європейський освітній простір. Вимагає нового осмислення та науково-обґрунтованого розуміння процес формування професійних і особистісних якостей майбутніх педагогів, які у перспективі залучатимуться до організації освітнього процесу за новою педагогічною парадигмою. Практичного значення відтак набувають дослідження організації цілісного процесу формування якостей особистості через реалізацію та інтенсифікацію тих чи тих видів діяльності з розвитку особистості майбутніх педагогів, що позитивно підсилюють їх соціо-професійні можливості.

Однією з таких особистісних характеристик майбутнього педагога, яка допомагає досягти позитивного результату і ефективно реалізувати свої можливості є самопрезентація. Вивчення особливостей формування позитивної самопрезентації майбутнього педагога складає основу конструювання моделі міжособистісної взаємодії особистості з оточенням у соціо-професійному середовищі, що має позитивні наслідки для всіх суб'єктів цієї взаємодії. Актуальність дослідження самопрезентації зумовлюється водночас недостатнім

висвітленням цієї проблеми професійного розвитку особистості у вітчизняних науково-педагогічних дослідженнях.

Питання самопрезентації особистості майбутніх фахівців знаходить відгук в працях А. О. Кононенко, О. М. Капустюк, О. А. Купечко; педагогічного аспекту міжособистісної взаємодії І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко І. Ф. Кривонос, І. Д. Бех, Р. Б. Бернс; психологічного аспекту соціальної інтеракції Дж. С. Пірсон, П. Е. Нельсон, С. Тітсворт, Л. Гартер, Л. Тайс, Трейсі К., Дж. С. Роблз ; змісту і структури самопрезентації особистості Е. Гоффман, Р. Ф. Баумайстер, Д. Г. Хаттон, В. Джеймс, М. Лірі, Р. Ковальські, Б. Депауло, М. Снайдер, Б. Р. Шленкер, Е. Е. Джоунс, Ф. Роудвальт, С. Берглас, Дж. А. Скельтон, К. Д. Вогз, Н. Кірокко, Х. Марку, Е. Вурф, П. М. Валькенбург, А. Л. Гонзалес, Дж. Т. Хенкок, Р. М. Аркін, А. Х. Баумгарднер та ін.

На відповідь викликам сьогодення педагогічна освіта повинна ґрунтуватися на ідеї розвитку і якісно змінюватися. Таким чином необхідно, щоб система професійної педагогічної підготовки майбутнього вчителя забезпечувала як процес, так і результат оволодіння комплексом загальних та фахових компетентностей та формування з опорою на них якостей і характеристик особистості майбутнього вчителя. Однією з умов розвитку конкурентоспроможності майбутнього вчителя є студоцентрований підхід до організації навчального процесу у закладах вищої освіти, що сприяє формуванню здатності вчитися впродовж життя, розвивати організаційне, креативне, гнучке мислення задля досягнення успіху в змінних умовах [26].

Згідно з С. Гончаренком самопрезентація є актом самовираження та поведінки, спрямований на те, щоб створити добре враження, узгодження з ідеалами інших видатних людей [37]. В дослідженнях самопрезентації, як явища «само» в структурі особистості цей феномен пов'язують з самовизначенням, самоактуалізацією [34], самореалізацію, самосвідомістю, самооцінкою, тощо. Самопрезентація часто вважається і критерієм розвитку рівня соціальної зрілості особистості, наряду з розвитком її мотивації і професійної відповідальності.

Розглядаючи самопрезентацію у процесі життєдіяльності особистості А. О. Кононенко наголошує на її значенні як регулятора соціальної поведінки особистості, і такої, що сприяє пізнанню себе як суб'єкта діяльності, самовдосконаленню, прагненню досягти самоповаги та успішної взаємодії з людьми найближчого оточення, що є важливим для викладацької діяльності [31]. На думку вченого, самопрезентація є стійкою особистісною характеристикою, яка базується на індивідуальних властивостях психіки і виступає засобом, за допомогою якого формується образ Я особистості і зміцнюється самооцінка [31]. В інших дослідженнях вченим поглиблюється уявлення про самопрезентацію як ключового аспекту підготовки викладача вищої школи [32].

Капустюк О. М. у своєму дослідженні самопрезентації як засобу створення позитивного іміджу особистості [30] наводить типологію самопрезентацій на основі попереднього досвіду особистості досягнути позитивного іміджу. Дослідницею встановлюється залежність між типом самопрезентації і характером проектування особистістю спрямованості самовизначення Я як

суб'єкта самоактуалізації. О. М. Капустюк доводить важливість оволодіння техніками самопізнання, самоатрибуції себе та іншого, самоконтролю і саморегуляції з метою актуалізації механізму саморефлексії з подальшим виявом сутнісних характеристик Я як суб'єкта самопрезентації особистості [30].

На особливостях формування самопрезентації особистості майбутнього педагога позначається низка факторів, причин, джерел впливу, що діють у складному перетині та взаємодії. При цьому поруч із зв'язками суттєвими та необхідними завжди діють зв'язки випадкові, тимчасові. В психолого-педагогічній літературі самопрезентація пояснюється то як процес, то як поведінкові акти людини, спрямовані на представлення себе іншим, оточенню, або ж створення особистістю образу себе. Так Р. Баумайстер і Д. Хаттон визначають самопрезентацію як «поведінку, якою здійснюється спроба передати певну інформацію про себе або образ себе для інших людей» [4]. Науковці відносять самопрезентацію до розряду мотивацій в поведінці і вважають їх частково стабільними диспозиціями індивіда, залежними від ситуаційних факторів, що їх викликають. Цікавим при цьому є те, що ці самопрезентаційні мотивації активізуються оціночною присутністю оточення і навіть його потенційним знанням про поведінку індивіда [4].

Самопрезентацію особистості майбутнього педагога можна визначити за допомогою аналізу взаємозв'язків результатів вивчення соціально-педагогічних функцій майбутнього педагога, заломлених через його свідомість і професійну діяльність. Пересування особистості по вертикалі життєвого шляху, пов'язане зі зміною групових ситуацій мікросередовища, породжує, з одного боку, якісно визначену дольову структуру особистості, а з іншого боку – проблему формування в ній соціально-психологічної готовності до нових видів спілкування та діяльності.

Важливою соціально-психологічною закономірністю розвитку особистості є те, що особистість є носієм і виразником як індивідуальних, так і суспільних інтересів. Їхнім свідомим суб'єктом особистість постає при відповідному рівні саморозвитку, коли був здійснений процес самовизначення, розвивається і активізується її самопрезентація. В. Джеймс у своїй праці [11] аналізуючи поняття соціальної особистості, вказує на взаємозалежність уявлення оточення про людину та мотивів для заохочення або засудження її поведінки, в залежності від відповідності особистості вимогам, які це середовище для неї висуває. Він пропонує розуміння особистості в широкому сенсі через наступні компоненти: елементи структури особистості, самооцінки, піклування про самого себе і самозбереження.

Для нашого дослідження релевантним є вплив значущих орієнтацій на розвиток професійної мотивації майбутніх педагогів. Процес розвитку професійної мотивації навчальної діяльності майбутніх педагогів часто виявляється в посиленні професійної спрямованості, професійного інтересу, у розвитку професійних здібностей, умінь, навичок, професійної самосвідомості. Така взаємозалежність може бути зумовлена кількома особливостями: особливостями структурної будови потребнісно-мотиваційної сфери особистості майбутніх педагогів; ціннісними орієнтаціями, мотиваційною спрямованістю процесів саморозвитку, особистісно-професійними рисами,

установками; факторами розвитку професійної мотивації; психологічними особливостями структури професійної самосвідомості особистості, зумовленими в основному внутрішніми причинами, що детермінують самостійну роботу майбутнього фахівця як суб'єкта навчальної діяльності (високий рівень саморегуляції, самоконтролю поведінки, тощо); усвідомленням студентами власних особистісних, професійно важливих якостей, що визначають успіх їхньої майбутньої професійної діяльності; використанням адекватних цим завданням форм, методів і прийомів професійного навчання.

Вище згадані установки, або такі їх тотожності як готовність, налаштування педагога на перманентне отримання зворотного зв'язку, на уміння інтерпретувати здобуту інформацію з позиції вихованця, здатність до рефлексії в рамках оцінювання результативності і доцільності використаних ним педагогічних технік вирішення навчально-виховних завдань і соціально-психологічних ситуацій є важливими умовами формування самопрезентації.

На думку одного з перших дослідників самопрезентації Е. Гоффмана «...презентація діяльності, особливо коли ця презентація соціалізована у відповідності зі стандартами взаємодії, буде в деякій мірі різнитися від самої діяльності, і таким чином, в певному сенсі, неминуче буде неправильним уявленням про неї. І оскільки індивіду буде потрібно покладатися на знаки з метою конструювання презентації своєї діяльності, образ який він створює, наскільки б не відповідав фактам, буде зазнавати всіх тих викривлень, яких зазнають враження» [9, с.43]. Маючи на увазі презентацію діяльності та моменти викривлення її сприйняття (аудиторією), дослідник, імовірно, підкреслює залежність самопрезентації і того враження, що отримується як її результат. Очевидним тут є врахування і роль зворотного зв'язку для вибудовування процесу самопрезентації. Також в праці Е. Гоффмана, де взаємодія індивідів в соціумі представлена через драматургію, зустрічається теза про те, що для професіонала тільки тоді є можливим цілковито віддатися своїй презентації (презентації себе або самопрезентації), усією своєю вагою і гідністю, знаючи, що навіть дріб'язкова помилка може зруйнувати створене ним враження [ibid, с. 141].

У процесі діяльності (особливо соціальної діяльності) відбувається реальне зростання особистості. Цей розвиток є можливим внаслідок самоздійснення людини у діяльності як особистості. Така діяльність (як тип активності) відводить на задній план всі інші типи активності нижчого рівня і здатна постійно не тільки змінюватися, не тільки слугувати основою та умовою розвитку самої особистості як її носія. Особистість в діяльності розвивається і саморозвивається в соціумі, демонструючи вияв самопрезентації.

М. Лірі і Р. Ковальські ототожнюючи поняття самопрезентації з «управлінням враженням», пояснюють цей феномен як процес в якому індивід намагається контролювати враження, що формуються іншими про нього. По причині того, що враження, які люди справляють на оточуючих мають імплікації (підтекст), того як оточення сприймає, оцінює відноситься до особистості, так само як і власні погляди їх самих, люди інколи поводять себе таким чином, що створюється певне враження в очах інших. Автори пропонують двокомпонентну структуру самопрезентації (управління враженням): 1) мотивація враження:

а) Значення враження для досягнення мети; б) цінність бажаних задач; в) невідповідність між бажаним та поточним образом; 2) конструкція враження: а) Я-концепція; б) бажаний і небажаний образ індивіда; в) рольові обмеження; г) цінності цільової аудиторії; д) поточний і потенційний соціальний образ [14].

Головною функцією педагога в організації навчально-пізнавальної діяльності своїх вихованців є уміння грамотно і переконливо перетворювати суспільно значущий зміст знань, залучаючи до них вихованців у тій чи тій педагогічній системі в акти індивідуального пізнання. Чим більша відповідність між рівнем сформованості компетентностей педагога із загальною системою наукових знань за своєю спеціальністю, а також умінням належним чином довести ці знання до вихованців, тим більша ймовірність того, що педагог виконає завдання з трансформації цих знань в роздуми над цими завданнями, усвідомлення і розуміння їх учнями, і як результат – оволодіння цими знаннями. Таким чином, аспект самопрезентації в педагогічній взаємодії носить визначальний характер при презентації педагогом інформації, знань, своєї діяльності, адже і сам він як особистість, за поясненням Гоффмана, виступає в ролі «об'єкта пізнання» і «задає тон і напрямок взаємодії» в соціальній реальності.

Для нашого дослідження однієї з якісних характеристик майбутнього педагога особливо релевантним є взаємообумовлення з самопрезентацією таких регуляторів соціальної поведінки як установки, стереотипи та імідж.

Поняття установка, вперше було вжите Р. Спенсером, пізніше У. Томасом і Ф. Знанецьким для позначення психічного переживання, значення, сенсу, цінності соціального об'єкта. Г. Оллпорт [3] згодом ототожнює «установку» з «атитюдом» і визначає як стан розумової і нервової готовності, базований на досвіді, що спрямовує реакції індивіда щодо всіх об'єктів і ситуацій, з якими він пов'язаний. Одним із видів соціальних установок є стереотипи, що є стійкими уявленнями узагальненими і закріпленими у свідомості людей про інших людей, накопичені шляхом особистого досвіду спілкування та з інших джерел. Стереотипи виступають регуляторами поведінки особистості, в ряді з установками та іміджом. Останній в свою чергу є образом і уявленням, що методом асоціацій наділяє об'єкт додатковими атрибутами, цінностями, необґрунтованими в реальних властивостях цього об'єкта, але володіють соціальною значущістю для його (об'єкта) сприйняття. Оскільки поняття іміджу і стереотипу близьку за значенням, імідж також наділяє соціальне явище (в нашому випадку – особистість) новими характеристиками і відіграє регулюючу роль. Разом з соціальними мотивами імідж спрямовує і зумовлює всі види соціальної взаємодії, у які вступають суб'єкти суспільних відносин [28].

У соціально-психологічному розумінні момент задоволеності педагога результатами своєї діяльності в наслідок позитивної самопрезентації формує в нього відповідне відношення. Така задоволеність виражає ступінь співвіднесення особистістю своїх потенційних і актуальних можливостей самопрезентації, свого актуального рівня розвитку із вимогами, що ставить середовище. Багато досліджень підкреслюються задоволеність своєю діяльністю, професією, собою і своїм життям як критеріальний показник професійної самопрезентації. При цьому є і зворотній бік – незадоволеність

результатами презентації своєї діяльності, коли презентована діяльність не знаходить очікуваної позитивної відповіді, оцінки, результату, тощо. Однак обидва випадки в тій чи іншій мірі є рушійними силами самопрезентації.

У процесі професійної самопрезентації найбільше зазнають змін такі параметри самоактуалізації особистості, як контактність, креативність, гнучкість, які як правило мають тенденцію до зниження. Крім того, знижуються і показники підтримки, що може свідчити про посилення залежності, конформності, спрямованості на інших, орієнтації на соціальні норми. Тобто, специфіка професійної самопрезентації педагога виявляється перш за все у зростанні самоактуалізації (актуалізації своїх компетентностей внаслідок самопрезентації) й зниженні просоціальності.

В праці К. Вогс, Р. Баумайстра, Н. Кірокко самопрезентація розглядається як така, що вимагає саморегуляції, особливо у випадку, коли диспозиційні тенденції мають бути відкинуті на користь бажаного враження (від самопрезентації). Саморегуляція це по суті здатність змінювати свої реакції. Самопрезентація складається з поведінкових дій спрямованих на справлення бажаного враження на інших. Саморегуляція, таким чином, є більш затребуваною для деяких актів самопрезентації ніж для інших. Коли індивід має доскласти зусиль, щоб спланувати і змінити свою поведінку задля передачі передбаченого образу себе, тоді успіх самопрезентації сильно залежатиме від ефективної саморегуляції. Це може бути розповсюдженим явищем, коли особистість презентує себе за важких обставин або у невідомій ще для неї спосіб. Однак, в інших випадках самопрезентація йде по звичному і добре знайомому шляху, способу поведінки і в такому випадку меншою мірою вимагатиме зусиль саморегуляції [25].

Особистісний розвиток полягає у послідовному розвитку механізмів саморегуляції. Вищою формою саморегуляції є самодетермінація, тобто здатність діяти не прогнозовано з позиції зовнішнього спостерігача, а внутрішньо усвідомлено й послідовно на основі вищих рефлексивних внутрішніх критеріїв та підґрунтя у прийнятті рішення і управління поведінкою. Основними вимірами самодетермінації особистості є воля та відповідальність. Волі притаманне свідоме управління активністю, тобто вибір напрямку змін. Під відповідальністю розуміють форму виявлення активності, форму регуляції, якій властиве переживання за свою здатність змінюватися і змінювати навколишній світ.

Немає сумнівів в тому, що істинні причини цілісності, "центра людської особистості" лежать за її межами – в системі суспільних відносин, в пересічній системі діяльності людини. Але було б, не зовсім вірним перебільшувати і абсолютизувати зовнішні моменти порівняно із внутрішніми, ігнорувати діалектику перенесення зовнішнього у внутрішнє, і навпаки внутрішнього у зовнішнє. Зовнішній центр особистості переноситься у внутрішній, а внутрішній, в свою чергу, виноситься у зовнішній центр, змінює його. У історії і в індивідуальному розвитку особистості суть людського індивіда спочатку знаходиться не в ньому самому, а поза ним, в світі суспільних відносин.

Дослідження формування самопрезентації майбутнього педагога як об'єктивно та системно організований процес вважається особливим типом

розвитку. Діяльність є ключовою умовою розвитку самопрезентації, що лежить в основі професійного розвитку. У психологічному плані, через специфічну відтворювальну діяльність особистість оволодіває (привласнює) необхідними фундаментальними нормами, установками потребами, здібностями для активного включення до життя соціуму в усьому спектрі трудових, суспільних та ін. відносин. Діяльність, відтак, є не тільки засобом «привласнення», особливою властивістю особистості, яка визначає її специфіку, а й принципово новий тип активності, здатності особистості суб'єктно перетворювати дійсність, у якій перетворюється і вона сама. [34]. Після здійснення процесу засвоєння (інтеріоризації) особистістю норм, цінностей, відношень, тощо в процесі виховання, навчання, соціальної діяльності, міжособистісної взаємодії, відбувається їхнє заломлення у внутрішній структурі особистості з подальшою трансляцією їх у зовнішній вектор, спрямований на середовище своєї діяльності. При цьому перетворювальний характер діяльності тут пояснюється як творчо переосмисленій особистістю демонстрації (презентації) поведінки, вчинків, способів діяльності тощо. Аналіз і осмислення актів презентації засвоєних норм, навичок, здібностей в середовищі складає основу розвитку самопрезентації особистості.

Наслідком саморозвитку особистості на етапі зрілості є її самотворчість. Суб'єкт, здатний піднятися на рівень самотворення, стає здатним перетворювати дійсність у просторі власної практики. У цьому просторі процес самотворчості є синтезом власного саморозвитку й перетворення дійсності на самодіяльність, де професійна реальність стає її основою. Людина, яка досягає такого рівня розвитку, не ставить за мету адаптуватися до дійсності, а ставить завдання формувати простір дійсності, стати причиною, а не тільки наслідком відповідних подій та подій, що формуються у соціальних процесах ситуацій, максимально використовувати здатність до творчості у своїй діяльності.

У процесі актуалізації педагогом своїх здібностей змінюється система пріоритетів: починаючи від взаємин з вихованцями, потім – з колегами, і до самоактуалізації. У період зрілості самоактуалізація й самопрезентація особистості найбільш інтегровані. Психологічний зміст оволодіння діяльністю обумовлюється своєрідним процесом. У ньому фіксуються: індивідуальна діяльність за переопрацюванням наукової інформації; організація і характер її здійснення; операціональна сторона цієї діяльності; відмінності у способах її виконання при аналогічній продуктивності. Сутність такого оволодіння дозволяє вивчати зміст навчання як суб'єктивну діяльність вихованця (відрізнити його від навчання як результат). Таким чином, оволодіння діяльністю особистості як вихованця так і педагога в процесі навчання по суті розглядався як процес активного переопрацювання вихованцем суспільно-історичного досвіду, зміст та форми якого повинні відповідати можливостям вихованця, відтворити цей досвід у власній діяльності.

До питання формування ефективної самопрезентації Б. Шленкер посилаючись на Б. Депауло [6] та М. Снайдера [20] пояснює, що люди відрізняються за своїми навичками самопрезентації, включаючи виразність і акторські здібності. Однак виходячи за межі цих міжособистісних навичок, міжособистісні орієнтації можуть мати виражений вплив на те, як ефективно

вони будуть здійснювати самопрезентацію. Самопрезентація виявляється ефективною, коли особистість мотивована на справлення бажаного враження на аудиторію і є відносно впевненими у своїй здатності це зробити. Це поєднання (мотивація вразити і впевнена самопрезентація), за свідченням дослідника, видається такою, що забезпечує оптимальне середовище для ефективної передачі і сприяння формуванню бажаного враження [19, с. 508].

Як відомо, життєдіяльність педагога й вихованця зумовлена такими сферами прояву їх особистісних властивостей, як діяльність, спілкування і навчання. Для того, щоб активно знаходити спільну мову зі студентами, сучасний педагог повинен формувати у себе майстерність міжособистісного спілкування. Розрізняють ділове і вільне спілкування. Останнє і є рушійною силою педагогічного партнерства. Зараз існує гостра потреба у відродженні старих і створення нових традицій на основі які ґрунтуються духовних цінностей, залучення вихованців до високого мистецтва, справжнього обміну думок. Однак, змістовна і головна сторона спілкування не повинна знецінювати сторону формальну. До елементів педагогічної форми спілкування слід віднести такі явища, як уміле дотримання співвідношення педагогом змісту спілкування з педагогічною метою і завданнями; завоювання симпатій і довіри вихованців відкритістю, простотою, зацікавленістю; прагнення до духовного збагачення; вміння з терпінням вислуховувати і не нав'язувати своїх думок; досконале володіння мовою. Звідси стає зрозумілим, що педагогічне спілкування є одним із засобів і способів самопрезентації майбутнього педагога. Розвиток навичок спілкування, майстерності педагогічної взаємодії зі студентами з вмільним використанням мовних засобів, оволодіння комунікативною компетентністю та елементами ораторського мистецтва стає запорукою позитивної самопрезентації.

Мотивами самопрезентації виступають виправдані очікування особистості, позитивні результати взаємодії з середовищем, бажані наслідки, що для кожної окремої особистості різняться з урахуванням їх потреб, інтересів та завдань самопрезентації, які особистість покладає в її сутнісно-мотиваційну основу. Вслід за тезою Б. Р. Шленкера [18] про те, що самопрезентація, дозволяє особистості максимізувати співвідношення витрати-винагорода, коли вона взаємодіє з іншими, Р. Ковальські та М. Лірі зазначають, що передача правильного враження (позитивна самопрезентація) збільшує вірогідність отримання бажаних соціальних чи матеріальних наслідків, і водночас уникнути небажаних. Серед таких (бажаних) соціальних наслідків міжособистісної взаємодії є схвалення, підтримка, дружні відносини, тощо [14, с. 37].

Риса характерна для особистості – можливість та право бути вихователем, наставником, партнером, тощо для іншого зумовлюються соціально-психологічними передумовами міжособистісної взаємодії. Здатність індивіда стати і бути особистістю, яка оцінює, переосмислює, аналізує, перетворює емоціогенну, вольову, поведінкову сферу інших людей являє собою продукт такої соціальної взаємодії. Знання особистості про себе і бачення себе як потенційного носія педагогічної сутності є важливою передумовою самореалізації у діяльності педагога. Особливості професійної підготовки майбутнього педагога з урахуванням розвитку як професійно-педагогічної

активності так і формування особистісних характеристик у педагогічній системі пов'язуються з розвитком у людині здібностей до творення іншої людини. Засобом забезпечення ефективності такого творення виступає позитивна самопрезентація.

Потреба встановлювати нові в живому світі зв'язки з подібними до себе індивідами, формується на принципово нових засадах, започатковуючись у процесі антропогенезу. Вона зумовлюється специфічними суперечностями, які виникають у процесі сутнісно значущої предметної діяльності людини. Ця суперечність між індивідуальною особливістю виробничої діяльності та існуванням людини загалом; між її індивідуальним, цілеспрямованим здійсненням та об'єктивною потребою зв'язків з іншими індивідами (потребою, що визначається фіксованими способами дій знаряддями праці, багатократним їх використанням, характером продукту праці, особливостями колективно значущих цілей удосконалення, накопиченням дієвого потенціалу їх тощо). Специфіка відповідної структурної організації діяльності у ширшому розумінні полягає у встановленні відношення між метою діяльності та дією з її реалізації, відношення до дії, її оцінка для себе стосовно цієї дії. Це був особливий спосіб існування живого, який передбачав активну позицію у його здійсненні, передбачав суб'єкт дії, суб'єкт діяльності, здатний до відтворення особливої соціальної форми життя, у якій відношення й ставлення до себе (самовідношення) стають необхідною умовою його існування.

Д. М. Тайс в контексті аналізу самопрезентації і соціальної дійсності стверджує, що феномен зміни Я-концепції часто пояснюється внутрішньопсихічними змінами, експериментальні процедури виявлення зміни в Я-концепції типово включали в себе міжособистісні події. В дійсності, більшість праць, що демонструють інтеріоризацію використовували публічну самопрезентацію або соціальну взаємодію для дослідження змін в Я-концепції, хоча здається, що теорії «упередженого сканування» [12] могли б бути так само застосовані щодо приватної (особистої поведінки). Термін «упереджене сканування» за Д. М. Тайс є процесом самосприйняття, в якому поведінка привертає увагу індивіда до певних аспектів або потенціальностей Я, які згодом стають у великій мірі доступними і тому мають серйозний вплив на подальшу самооцінку. При вивченні міжособистісних факторів дослідниця покладається на суб'єктивні відмінності між приватною і публічною поведінкою. Д. М. Тайс зазначає, що публічна поведінка відома іншим людям, а індивід в процесі самопрезентації знає і очікує, що його/її поведінка буде водночас відома іншим і пов'язувалася (асоціювалася або ідентифікувалася) з його особистістю. Приватна поведінка, при цьому, може бути визначена як така, що позбавлена цих критеріїв, таким чином вона невідома іншим, або ж якби і була відомою – не була б пов'язана з індивідуальністю особистості [22].

Завдяки суб'єктній предметності певного просторово-часового буття, утвореного культурою стосунків взаємодії людини, що створює позаприродній світ, виникає соціальний світ і здійснюється історія суспільства як суб'єкта соціального руху. У процесі цього руху формуються певні соціокультурні простори, які опановуються в історичному процесі індивідуалізації, соціалізації і суб'єктивізації індивідом, що перетворює їх відповідно до своїх цілей і формує

новий простір для себе як початково суб'єктно здатної істоти. Ця здатність людини, сформована філогенетично, ще не реалізуючись у діяльності того, що народжується й розвивається.

Як показують дослідження, вирішальну, майже виняткову роль мають не лише компетентність, професіоналізм, майстерність викладача, але і внутрішнє суб'єктивне ставлення до діяльності, її об'єктів, засобів, способів. Ця обставина обумовлюється ще і тим, що в процесі взаємодії, співпраці педагогів зі студентами виникають і встановлюються певні психологічні зв'язки, які сприяють виникненню взаєморозуміння, довіри.

Особистісно-орієнтована освіта, в силу своєї гуманістичної орієнтації, яка домінує в сучасній вітчизняній педагогічній практиці, по своїй суті базується на ідеї персоніфікації й спрямована виключно на індивідуальну неповторність особистості.

До питання ідентичності особистості, що включає в себе особистісні аспекти того, ким вона індивід є та його ідентифікацію на рівні групи, К. Трейсі і Дж. С. Роблз пропонують її (ідентичність) як стабільні особливості людей, існуючих апріорі до якої-небудь особливої ситуації і як динамічні і ситуативні досягнення, які ініціюються за рахунок спілкування і змінюються в залежності від ситуації. Також, на думку авторів дослідження, ідентичності являють собою соціальні категорії і є особистими і унікальними. Виокремлюють наступні види ідентичності: базову (аспекти індивідуальності, які імовірно є відносно стабільними і незмінними, як напр. вік індивіда); інтеракціональну (специфічні ролі, які люди виконують в комунікативному контексті з урахуванням особливостей інших людей); особисту (особливості Я, які трактуються як відносно стабільні, не зважаючи на те, що можуть ситуаційно змінюватись [23].

Чим повніше індивід опановує суб'єктивну позицію у діяльності, тим більше можливостей у реалізації себе як особистості й індивідуальності й власного суб'єктного потенціалу він здобуває.

Професійна Я-концепція педагога визначає його діяльність, спосіб поведінки, систему дій, спрямованих на себе і на взаємодію з вихованцями. Її формування часто відбувається стихійно шляхом цілеспрямованого або неусвідомленого фіксування стану задоволення чи незадоволення собою у своїй діяльності, своєю поведінкою, впевненість, тощо. Переважання в педагогічній діяльності конструктивних виходів та напружених ситуацій формує стійку позитивну Я-концепцію, а різні Я-образи несуть у собі цілісну інформацію про його професійні якості [36, с. 144]. Таким чином, до таких професійних якостей можна віднести самопрезентацію майбутнього педагога, що формується зокрема на основі обґрунтованої позитивної Я-концепції.

При соціальній взаємодії суб'єктивність відносин її учасників означає відношення особистості як до суспільного суб'єкту. Соціальні відносини формуються й розвиваються в процесі накопичення й інтеграції всього життєвого досвіду особистості в процесі онтогенезу. Життєва позиція особистості в суспільстві таким чином характеризується розвитком цих відносин. В процесі розвитку суб'єктивних відносин в структурі свідомості особистості формуються новоутворення у вигляді установок, потреб, мотивів, думок, стереотипів, ставлень, смаків, інтересів. Складається також відповідна

система образів, у яких з позицій певної особистості суб'єктивно репрезентуються різні сторони й компоненти дійсності. Так само як ці образи (людей, груп, суспільства, тощо) представляються для особистості, життєдіяльність якої відбувається в конкретному соціокультурному просторі, так і сама вона усвідомлено або ж неусвідомлено творить образ себе для інших, здійснюючи відтак самопрезентацію.

Позитивне сприйняття педагогом вихованців і самого себе є одним із найважливіших факторів ефективності його діяльності і сприяє розвитку у вихованців позитивної Я-концепції. Наявність у педагога позитивної Я-концепції сприятливо відображаються не тільки на його поведінці, але і на успішності вихованців. Вони, спілкуючись з людиною впевненою в своїх можливостях починають максимально проявляти свої здібності і отримують почуття власної цінності. Сприятливі якості педагога надають всьому навчально-виховному процесу «продуктивного імпульсу». Зв'язок ефективного навчання з Я-концепцією педагога очевидна. Роль педагога передбачає поглиблення знання про себе та інших, так як навчання є передачею іншим частинок свого Я. Тому відношення до себе і оточуючих є найважливішим фактором визначаючим характер міжособистісної взаємодії і відповідно стиль викладання, який обирає педагог [5].

Суб'єктивний фактор формування самопрезентації особистості – відношення в мікросередовищі, які значною мірою складаються стихійно, під дією внутрішніх та зовнішніх впливів, умов та обставин, в яких живе, розвивається і діє людина, формується спрямованість та вибірковість педагога, його ціннісні орієнтації, світоглядна позиція. Таким чином, лише при взаємодії педагога з вихованцем, в навчанні і вихованні міжособистісного спілкування, взаємного обміну і збагачення наставника і вихованця тими чи іншими цінностями, діловими та особистими якостями, моральними принципами і правилами можливий інтенсивний розвиток цілісної особистості вихованця [34, с. 82].

Для нашого дослідження самопрезентації актуальним є професійний аспект позиції особистості як складної системи якостей особистості, в якій установки, інтереси, світоглядні критерії і ставлення майбутнього педагога до соціальних цінностей в своїй єдності здатні регулювати духовну і предметно-практичну діяльність. В основі самопрезентації, як самовияву особистості лежать її професійна позиція, що як правило, виявляється у формування професійного світогляду; розвиток професійного оптимізму; формування професійної комунікації; становлення професійної самореалізації; прагнення активно впливати на різні події мікросередовища життєдіяльності. За допомогою демонстрування професійної позиції в процесі самопрезентації особистість актуалізує свій розвиток як фахівець і професіонал.

Реалізація майбутнім педагогом активної життєвої позиції в пізнавальній, професійній діяльності залежить від ступеня сформованості відносин, інтересів, установок та навичок діяльності. Вузькість інтересів майбутнього педагога є показником неповної сформованості його установок і позиції в цілому. Вони в свою чергу визначають недостатню активність, а в кінцевому результаті професійної самоактуалізації особистості, що зв'язана з недостатністю виконання студентом характерних для нього соціальних функцій. Різномічні

інтереси передбачають розвиток творчих установок, створюють умови для формування соціальної позиції і, відповідно, високого рівня самоактуалізації.

Різноманітність включення особистості в форми спілкування, повніше розвиває її цілісність. У відособленні, яке потрібно розуміти як своєрідну форму спілкування – спілкування людини з самою собою, як еталон цього процесу, як основа і за її суттю виступають суспільні відносини, відносини даної людини з іншими людьми.

Здатність особистості перейти від одного рівня організації, функціонування до іншого рівня організації є показником не тільки самопрезентації і самоактуалізації, але і психологічної стійкості і цілісності внутрішнього світу особистості.

У самопрезентації реалізується широкий спектр явищ пов'язаних з формування у майбутніх фахівців індивідуального стилю. Очевидний зв'язок таким чином прослідковується з усім тим, що складає повну картину індивідуальності людини. У зарубіжній психології стиль описується через особистісні диспозиції разом з особливостями поведінки, реакцій, та інших пізнавальних та психічних процесів, не залишаються поза увагою й інші особистісні детермінанти. У вітчизняних працях індивідуальний стиль найчастіше описують через формування стійких індивідуальних особливостей виконання діяльності, зумовлені властивостями індивідуальності при здійсненні діяльності найрізноманітніших рівнів і специфік. Власне під час активного залучення до відповідної діяльності формується індивідуальний стиль. В педагогічній діяльності вироблення індивідуального стилю викладання, для прикладу, є елементом формування професійного образу педагога.

У зв'язку з цим варто згадати і про явище самоідентифікації як спеціально організованої суб'єктом діяльності, метою якої є ототожнення особистості із собою на основі самосвідомості, самосприйняття того, що є емоційний зв'язок із собою, виявлення себе у широкій дійсності й на відповідному рівні формування ставлення до неї.

Педагогічний підхід до пояснення розвитку професійної самопрезентації особистості пояснюється зокрема ієрархізацією видів діяльності, які на послідовно змінних етапах розвитку виступають провідними для успішного розв'язання завдань професійної освіти.

Самосвідомість педагога є одним із важливих факторів його становлення і розвитку як професіонала й особистості. Саме від того, ким він усвідомлює себе (виконавцем соціально заданої, нормативної діяльності чи духовним наставником молодого покоління у світі культури і соціального життя), залежить система ціннісних орієнтацій і переваг у сфері предметного (наукового) знання, методичних пошуків і культури в цілому, залежить і зміст педагогічної діяльності, а звідси – самопрезентація педагога, його самоусвідомлення як професіонала й особистості. Таке осмислення пов'язане із професійним самовизначенням педагога, який розуміється не просто (і не тільки) як залучення до виконання професійно-педагогічної діяльності, а й як вибір життєвого шляху, коли розв'язання професійних завдань поєднується із формуванням себе як цілісної особистості [34, с. 83].

Як спосіб підтримання відповідності навчання особистісному розвитку, гуманітаризація навчання має за мету долучення людини до культурних цінностей, орієнтацію її на зразки високої духовності в якості ідеалів для самоудосконалення. Цінність такого підходу в тому, що він торкається соціокультурного аспекту інтеграції особистості й суспільства, хоч й не розкриває механізму її реалізації.

Коли індивід опиняється в присутності інших, зазвичай для нього з'являється причина активізувати свою діяльність так, щоб вона передавала таке враження оточуючим, яке в інтересах самого індивіда [9]. Тут прослідковується увага до мотиваційного підґрунтя самопрезентації особистості в діяльності, що має на меті задоволення інтересів та потреб її суб'єкта. Крім того, суб'єктний досвід стає можливим лише внаслідок ставлення до себе як до об'єкта. Зовнішні предмети стають для суб'єкта об'єктами лише тоді, коли з'являється перший, елементарний акт самопізнання.

Розвиток самопрезентації відбувається не в розумінні її як властивості у своїй генезі, а усвідомлюючи її як конструкту процесу становлення нової реальності буття – Я особистості. Вона (самопрезентація) окреслює здійснення цього розвитку у системі взаємодії з іншими, і водночас, у єдиному русі розгортання особистісного Я. Обов'язковими елементами його конструювання вважається ідентифікація, відповідний рівень самоусвідомлення і самовизначення.

Життєва позиція майбутнього педагога описується з наявністю характерної для неї активності. Будучи критерієм професійної самоактуалізації особистості, обов'язковою умовою потребує певного рівня розвитку професійної відповідальності й професійної самопрезентації. Специфічною рисою активності майбутніх педагогів вважається усвідомлена педагогічна спрямованість їх особистості, яка виявляється в усвідомленні соціальної значущості праці педагога, мотивах його професійного самовизначення, що представляє соціальну цінність, в наявності інтересу, нахилів, здібностей, жаги до педагогічної праці, які реалізуються в інтенсивній практичній діяльності уже в процесі навчання в закладі вищої освіти. Таким чином, передумовою розвитку професійної самоактуалізації майбутнього педагога на етапі професійної підготовки є формування його професійної самопрезентації.

Організація будь-якої педагогічної діяльності пріоритетно характеризується наявністю в ній моменту цілепокладання, і відтак чіткої фіксації мети навчально-виховного процесу у відповідності до завдань освіти. Вона виражається у представленні певної форми моделі особистості і базується на системі діагностики із заздалегідь визначеними критеріями, параметрами, індикаторами, які дозволяють не тільки визначити відповідність кінцевого стану суб'єкта, що формується в орієнтовній моделі, але й простежити ефективність такого розвитку і формування на проміжних етапах цього процесу за допомогою діагностичного інструментарію.

Для обґрунтування проблеми формування цілісної особистості педагога є важливими положення В. Е. Франкла про те, що смисл має потенціал, який розвиває особистість (реалізуючи смисл, людина реалізує сама себе); його пошук – це реалізація духовності, свободи й відповідальності людини; кожного

разу – конкретний смисл ситуації, й відповідно він є унікальним, як унікальною є кожна особистість [7].

Основними компонентами психолого-педагогічної компетентності майбутнього педагога є його компетентність, що передбачає оволодіння системою загальнопрофесійних знань, умінь як здатності застосовувати наявні знання у педагогічній діяльності, в організації соціально-педагогічної взаємодії. Формуються і професійно значущі особистісні риси, наявність яких передбачається і водночас виявляється в органічній єдності з процесом реалізації педагогічної діяльності.

Провідні потреби майбутнього педагога можуть бути задоволеними за умови здійснення особистісно значущого спілкування; формування своїх життєвих установок, позицій, цінностей; у прийнятті самостійних рішень і здобутті навичок суспільно-доцільної поведінки; у вияві різноманітних форм самопрезентації і самоактуалізації; у визнанні з боку інших; у формуванні адекватної самооцінки, що ґрунтується на усвідомленні свого соціального досвіду і вдалих способах самореалізації; у формуванні власних життєвих планів щодо майбутньої професійної діяльності.

О. А. Купечко визначає самопрезентацію як в різній мірі усвідомлюваний, і такий що постійно здійснюється в міжособистісній взаємодії процес представлення Я-інформації у вербальній і невербальній поведінці суб'єкта самопрезентації, з урахуванням специфіки соціальної ситуації. Алгоритмом при цьому О. А. Купечко пропонує: 1) аналіз соціальної ситуації і «потенційної аудиторії», на яку спрямований процес «самопрезентації»; 2) вибудовування стратегії вербального і невербального вияву у відповідності з соціальним фоном; 3) контроль і корекція своїх дій у відповідності з соціальною ситуацією [33, с. 13].

Один із напрямків педагогічного впливу на майбутнього педагога – це забезпечення студентів інформацією про вияви людини в суспільстві (середовищі), про механізми (мотиви), які визначають поведінку людини у її життєдіяльності в цілому, про способи самоактуалізації, про те, що допомагає людині сформулювати реальне уявлення про себе. Це допомога в оволодінні прийомами самоаналізу, у формуванні адекватної самооцінки, у розумінні взаємин в соціумі, у визначенні свого дзеркального Я і свого значення в оволодінні цілепокладання і планування.

Інший напрямок – це допомога у вирішенні проблемних життєвих ситуацій, таких як протиріччя між власним рішенням і соціальними умовами; своїми прагненнями і вимогами з боку оточуючих.

Виходячи із сучасних реалій, провідним завданням професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів слід вважати формування і розвиток особистості педагога-вихователя, що володіє творчою індивідуальністю.

Провідна діяльність особистості, як суб'єкта професійного самовизначення, як підкреслює М. М. Дубінка, пов'язана з розв'язанням ряду завдань з саморозвитку. Перед безпосереднім здійсненням акту самовизначення, майбутній фахівець проводить аналіз особистих ресурсів, поглиблює свої уявлення про світ професій та їх процесу оволодіння ними; активізує самосвідомість і формує образ Я, набувають розвитку вольові якості і

механізми саморегуляції, реалізуються процеси цілепокладання у професійного розвитку, власні цілі особистості майбутнього фахівця корелюються з суспільно-обумовленими завданнями, підсилюється здатність приймати рішення та вміння діяти самостійно [29].

Особистість може контролювати не тільки свою поведінку, а й трансформуватися, тут самодетермінація особистості – це реалізація усвідомленого вибору. Особистість здатна впливати на свій характер, управляти своїми станами, психічними процесами, а також своїми спонуканнями і смислами, довільно змінювати значущість різноманітних альтернатив.

Сучасна гуманістична парадигма освіти вбачає шлях до розкриття унікальних потенційних здібностей людини (мислити самостійно й творчо, діяти в нестандартних ситуаціях професійно й гуманно), в індивідуалізації навчального процесу, в якому той, хто навчається виступає в якості активного агента перетворювальної діяльності, й чие суб'єктивне сприйняття реальності, в якій відбувається ця діяльність, пріоритетне стосовно її продуктів й результатів розвитку.

Спілкування майбутнього педагога передбачає виникнення діалогу, в якому висловлювання кожного із учасників є значущим для всіх. Під час діалогічного спілкування суб'єкт здійснює рух не тільки ззовні всередину, тобто здійснює інтеріоризацію, а й із середини назовні (екстеріоризацію), створюючи цим рівність співрозмовників. Таке розуміння педагогічного спілкування ґрунтується на поважному ставленні до вихованця як до рівноправного учасника діалогу з педагогом, суб'єкта спілкування.

Розуміння особистості вихованця, готовність стати на її позицію, здатність до педагогічної рефлексії, до критичної оцінки власної діяльності, самого себе – основні ознаки педагогічно орієнтованого спілкування педагога і позитивної самопрезентації.

Комунікативну компетентність майбутнього педагога пов'язують насамперед з її педагогічною спрямованістю і як елемент педагогічної майстерності. Вибудовування і регуляція взаємовідносин між педагогом і вихованцями, і забезпечення гуманістичного вектору їх розвитку вважається однією із провідних функцій мовлення педагога, що сприяє встановленню інтерактивності зі своїми вихованцями, відносин співробітництва і співтворчості. Педагогічний успіх суттєво залежить від характеру розвитку цієї взаємодії. Педагог регулює ці стосунки з метою акмеологічних досягнень у розвитку вихованців, одним з вирішальних серед них є міжособистісне взаєморозуміння [35, с. 50].

Правомірним буде підкреслити тут функції мовлення педагога у взаємодії з вихованцями, які, на наш погляд, є самопрезентаційними за своєю сутністю і забезпечують належне формування образу педагога, довіри, взаєморозуміння і взаємоповаги. Крім того, самопрезентація педагога беззаперечно пов'язана із формуванням і презентацією його іміджу (образу), широке коло елементів якого актуалізуються і реалізується при безпосередній взаємодії у системі педагог-вихованець. Згадування про ці елементи знаходимо далі в контексті розгляду ситуації педагогічної інтеракції.

Перша функція самоаналізу особистості це адаптація до умов життєдіяльності і становлення суб'єктної життєвої позиції – це елемент процесу соціалізації й основа її соціального самовизначення. Друга і третя функції – розвиток самосвідомості і становлення суб'єктної життєвої позиції – елемент процесу індивідуалізації і основа внутріособистіного самовизначення. Третя функція об'єднує першу і другу, оскільки процеси індивідуалізації і соціалізації перебувають у взаємозв'язку, спрямовують цілісний процес особистісного самовизначення.

В педагогічній практиці не одразу є очевидним психологічне значення самопрезентації як «формування установки на подальше спілкування». Окремі самопрезентаційні акти особливо на початковому етапі педагогічного спілкування як привітання, вираз обличчя, погляду, слова, інтонації та іншого вираження комунікативної поведінки, вибір моделі поведінки і стилю спілкування можуть відчутно вплинути на ситуацію подальшої взаємодії педагога зі студентами. В своїй єдності ці акти самопрезентації забезпечують створення психологічного клімату в спілкуванні, що може носити навіть психотерапевтичний характер [35, с. 51].

Під професійним самоствердженням особистості ми розуміємо ствердження власної індивідуальності у професійній діяльності як особистості, суб'єкта й професіонала в єдності. В основі професійного самоствердження особистості лежить потреба у самоствердженні, яка слугує стрижнем особистісної ієрархії потреб. Професійне самоствердження виявляється як єдність професійного та актуального „образу Я”, які належать до процесу самостварення особистості, й подається рівнем професійної самосвідомості особистості. Провідну роль відіграє ціннісно-мотиваційна сфера особистості (кар'єрні, смисложиттєві орієнтації, мотивація досягнень) та задоволеність професійною діяльністю.

Нові підходи до вдосконалення професійної підготовки майбутнього педагога передбачають подолання протиріч між предметно-методичною, психолого-педагогічною та соціально-культурологічною підготовкою; забезпечення збалансованості теоретичного навчання та системи педагогічних практик. Через це доцільним, на наш погляд, буде запроваджувати професійно-педагогічне наповнення змісту всіх циклів навчальних дисциплін, які вивчаються, та фундаменталізацію професійної підготовки майбутнього педагога. Тут йдеться не про поглиблення теоретичних основ предметно-методичних та психолого-педагогічних знань, а про оволодіння майбутніми педагогами надпредметною, методологічною інформацією про формування методологічної культури, що дозволить майбутньому педагогові усвідомлено реалізувати право вибору наукових ідей і теорій, а також відповідних їм змісту, методики та технологій освітнього процесу. Здатність на діагностичній основі самостійно обрати оптимальну модель для окремого закладу та вихованців, а також в її межах спроектувати реальний навчально-виховний процес стає важливою умовою становлення позитивної професійної самопрезентації педагога.

Однією з центральних характеристик ставлення педагога до професійної діяльності є відмінність між розумінням цінності професії педагога й праці загалом. Ціннісно-мотиваційне ядро особистості педагога містить три рівні

ставлення до педагогічної праці: ставлення до праці взагалі як цінності; ставлення до педагогічної професії як до відповідного виду праці; ставлення до праці як до специфічного виду педагогічної діяльності. На підставі цього важливим аспектом діяльності середовищ закладів вищої освіти є цілеспрямоване формування у майбутніх педагогів ціннісного ставлення до різних аспектів педагогічної праці. Це ставлення визначається об'єктивними та суб'єктивними факторами. Суспільна ситуація, ставить педагога перед вибором таких різнопланових й різноспрямованих орієнтацій, що звичайно, не може не рефлексуватися у їх науковій свідомості та практичній діяльності.

Професійна підготовка педагога вимагає формування психологічної стійкості його особистості. Для педагога рефлексивне ставлення до своєї діяльності означає вихід із повної поглиненості безпосереднім процесом діяльності для формування відповідного ставлення до неї через позицію над нею, поза нею для судження про неї.

До питання реального та ідеального уявлення про особистість І. Д. Бех стверджує що Я-концепція охоплює уявлення особистості про себе сьогодні (реальне Я) та уявлення про те, яким слід бути (ідеальне Я). Особистість, яка сприймає ці два різновиди Я як зближені одне до одного, швидше стане зрілою і пристосованою до життя, ніж та, яка ставить своє реальне Я далі від ідеального. Я-концепція особистості впливає на її соціалізацію в тій мірі, в якій спостерігається підтримка її Я-концепції соціальним оточенням. Особистість людини, як істота здатна до рефлексії, оцінює наскільки її поведінка зокрема, кореспондує з її Я-концепцією. Відповідність цим уявленням про себе певних цінностей і настанов призводить до прийняття їх особистістю. При цьому, у випадку відкидання особистістю певних моделей поведінки з огляду на несумісність з її Я-концепцією, на думку вченого, відбувається процес інтеграції. Пояснюється це прикладом вбудовування Я-концепції особистості до такої міри, що вона стає здатна визначати і поведінку самого індивіда, відтак стаючи чинником і продуктом соціалізації [27, с. 67].

Як зазначалося, розуміння студентами своїх здібностей в досягненні мети відбувається через усвідомлення своїх професійних здібностей, досягнення ними позитивного ставлення до майбутнього в професії, професійній спрямованості. У цьому разі у молодій людини виявляється прагнення, підкріплене цим ставленням, до самоактуалізації і позитивної самопрезентації в діяльності. Це дозволяє встановити психостазис, який припускає відповідальне ставлення до професійної діяльності.

Проблема особистості, шляхи її становлення є наступним рівнем філософських концепцій, теорій освіти. Педагог протягом останніх десятиліть знаходиться в новій соціокультурній ситуації, що значно відрізняється від тієї, яка склалася й існувала тривалий час у нашому суспільстві.

Для педагога освітній процес повинен бути орієнтованим в першу чергу на цілі власного розвитку особистості, її здібності. Зв'язок навчання з формуванням якісних характеристик особистості повинен бути такий, що педагог відшукує на основі виявлення такі одиниці аналізу (якості чи характеристики), за допомогою яких їх діалектичні відношення можуть бути

встановлені згідно з їх новою об'єктивною природою. Такою одиницею аналізу є "засвоєння" (оволодіння діяльністю).

Усі форми та рівні творчого життя людини, її здібностей, зумовлені рівнем її свідомості, самосвідомості, мислення, культурно-історичним розвитком, здійснюються як виявлення діяльності – універсальної форми віддзеркалення світу та способу відтворення людини.

Х.Маркус і Е. Вурф вивчають види самопрезентацій, вважаючи що не всі самопрезентації складають Я-концепцію однаково. Деякі з них є більш важливими, більш виробленими з доказами у поведінці ніж інші. Деякі з них позитивні, деякі – негативні. Деякі відносяться до досвіду «тут і зараз» особистості. Більше того, деякі самопрезентації показують самість індивіда такою, яка вона є (реальне Я), інші ж в модальностях «могл б», «мала б», «хотіла б», «було б слід», «боїться», тощо бути. Самопрезентації, які можуть бути предметом свідомої рефлексії, як правило, визначаються як Я-концепції. Найбільш очевидна відмінність між самопрезентаціями є їх «центральність» або важливість. Деякі Я-концепції є ключовими концепціями [8] або «характерними ідентичностями» [21], в той час, як інші – більш периферійні. Центральні концепції само здебільшого є найбільш виробленими і вірогідно мають найбільший вплив на обробку інформації та поведінку. Однак більш периферійні і менш вироблені концепції можуть все ще бути впливовими у поведінковому відношенні. Самопрезентації також різняться за тим чи були вони насправді досягнуті чи ні. Деякі «Я» є не справжніми, але можливими для особистості, інші «Я» це ідеали, на досягнення яких спрямовані сподівання. В дослідженнях [15] дискутують, що серед переліку Я-концепцій індивіда існують можливі «Я», якими він хоче бути або боїться бути. Ці Я функціонують як стимули поведінки, забезпечуючи образи майбутнього Я як бажані, або небажані кінцеві стани. Вони також виконують функцію евалюативного (оціночного) та інтерпретивного контексту для поточного бачення себе [16].

Природа самопрезентації розкривається через розуміння її як важливого компоненту соціальної взаємодії, де актуалізуються мотиви особистості. Самопрезентаційні мотиви стосуються більшості аспектів поведінки особистості. Люди інколи демонструють певні способи поведінки насамперед неприховано бажаючи сприяти формуванню відповідного враження. В інших випадках самопрезентація може виступати і другорядним відношенням. Однак, навіть якщо поведінка особистості мотивована іншою метою, вона типово переслідує свої цілі таким способом, який не ставить під загрозу її образ в очах інших [13]. Дослідник характеризує природну поведінку особистості (особистість поводить себе природно) в типових для неї ситуаціях, пояснюючи це тим що її самопрезентація в них не є основною метою, а поведінка зазвичай тим не менш узгоджується з враженням інших (з соціально прийнятною моделлю).

Як показують дослідження, вирішальну, майже виняткову роль мають не лише компетентність, професіоналізм, майстерність викладача, але і внутрішнє суб'єктивне ставлення до діяльності, її об'єктів, засобів, способів. Ця обставина обумовлюється ще і тим, що в процесі взаємодії, співпраці педагогів з вихованцями виникають і встановлюються певні психологічні зв'язки, які сприяють виникненню взаємопорозуміння, довіри.

Таким чином, лише при взаємодії педагога з вихованцем, в навчанні і вихованні міжособистісного спілкування, взаємного обміну і збагачення наставника і вихованця тими чи іншими цінностями – діловими та особистими якостями, моральними принципами і правилами можливий інтенсивний розвиток цілісної особистості вихованця.

Під позицією у науковій літературі розуміють вибіркове ставлення особистості до поставлених перед нею цілей і завдань. Активність позиції майбутнього педагога виражається у вибірковій мобілізованості готовності до діяльності, спрямованій на її здійснення. Позиція зумовлює певну лінію поведінки особистості й сама зумовлюється нею.

Р. М. Аркін, А. Х. Баумгарднер спостерігають, що в дослідженнях самопрезентацію визначають як процес встановлення ідентичності через зовнішність, яку індивід показує іншим. Люди, як пояснюють дослідники, перебувають у постійній залученості до презентації зовнішності іншим людям, навмисно чи ненавмисно, чесно чи оманливо для справжніх чи видуманих інших. Як наслідок, практично всю поведінку можна назвати презентаційною. Такий всеохоплюючий погляд ймовірно тому викликає в дискусії проблеми самопрезентації певні суперечливі погляди. Авторами все ж окреслено визначення самопрезентації в контексті вивчення соціального і персонального контролю [1].

Аналіз теоретичних та експериментальних, у тому числі і власних даних, стосовно самооцінки показує, що самооцінювання, виникаючи як цілісне емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, в міру розширення активності суб'єкта набуває нових ціннісних властивостей, а згодом виступає результатом й умовою свідомого відображення, узагальнення, особистісного хвилювання і переопрацювання всього багаторічного досвіду, життєдіяльності. Якість діяльності майбутнього викладача в суспільстві виявляється через особистісну активність на основі перетворення й самодіяльності в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Реалізація будь-якого виду діяльності забезпечується її контуром регуляції, що характеризується специфічними для цього суб'єкта індивідуальними регуляторними особливостями. В діяльності проявляються нахили та інтереси, імпульсивні спонукання та бажання особистості. Також здійснюється відбиток темпераменту, спадкові генетичні особливості. Проявляються та формуються різноманітні стимули саморозвитку.

Сутність самопрезентації виявляється в кореляції того, що переживається особистістю, порівнюється, зіставляється, реалізується аналіз і синтез своїх окремих цілісних властивостей, а також потреб, здібностей стосовно Я ідеального, якими можуть виступати властивості окремих людей, власний досвід, очікуванні результати. Як результат здобуття соціальної зрілості, особистісна самооцінка може виступати еталоном оцінювання й інших.

Результатом самопрезентації особистості виступає її імідж. В сучасних дослідженнях пропонується різні методики формування іміджу особистості за допомогою ефективної самопрезентації. О. А. Купечко виокремлює алгоритм формування іміджу з такою послідовністю: 1) Формування іміджевої мети; 2) Аналіз цільової аудиторії; 3) Промальовування іміджевих характеристик; 4) Співвідношення наявних і бажаних характеристик. 5) Вибір засобів

самопрезентації; 6) Вхідження в образ. Останній крок в свою чергу має три етапи реалізації (імітаційний образ, рольовий образ, життєвий образ). Результатом самопрезентації представників всіх типів професій, як відмічає вчений, є факт формування певного уявлення про них в суспільстві (стереотипу). З іншого боку і в самої особистості формується «професійне сприйняття реальності», стандарти поведінки, професійне мислення, реагування, тощо в результаті тривалого виконання певного кола професійних обов'язків і здійснення типової професійної взаємодії [33].

Процес пов'язаний із соціально-професійним зростанням доцільно розглядати з точки зору впливу на нього різноманітних соціально-професійних факторів. Сукупність цих факторів, є умовний простір, у якому здійснюється процес професійної самопрезентації.

В епоху цифрової трансформації освіти особливо актуальним є вивчення специфіки самопрезентації особистості в інформаційному суспільстві. Дослідження особливостей комунікації людей в інформаційному просторі представляє нове розуміння і характер міжособистісної взаємодії.

Комунікація у великій мірі є процесом відповідальним за те, яку перцепцію (сприйняття) себе має людина. До того ж, комунікація може використовуватись для того, щоби змінити сприйняття себе іншими людьми. Індивід здійснює спробу впливати на те, як його сприймають, саме засобом самопрезентації. У повсякденній взаємодії індивід представляє себе іншим, як свідомо так і несвідомо. Самопрезентацію, таким чином, можна визначати як спосіб показати себе іншим. В цілому, самопрезентація є консистентною (узгодженою) з ідеальним образом себе, дозволяє індивідові зіграти відповідну роль, впливає на бачення його іншими, дозволяє визначати ситуацію на своїх умовах та/або впливати на процес взаємодії. Також посилаючись на праці Е. Гоффмана, який пояснює повсякденну взаємодію людей віч-на-віч в соціумі (самопрезентацію) з точки зору мистецтва драматургії, де індивіди розглядаються як «актори» а взаємодія – «виставою», Дж. Пірсон, П. Нельсон, С. Тітсворт та Л. Гартер пропонують те, що електронна комунікація дозволяє врахувати застосування теорії Гоффмана за межами міжособистісної комунікації (очевидно маючи на увазі комунікацію «наживо»). Мова йде про «цифрову» або «електронну самопрезентацію», що здійснюється засобами інформаційних технологій: домашніх сторінок, блогів, тощо., де люди презентують себе іншим [17].

Кожну людину з властивими їй особливостями самопрезентації і самовираження характеризує не тільки її минуле і теперішній час, але у відомому значенні і її майбутнє. Надзвичайно важливо, які цілі ставить перед собою в процесі професійної підготовки майбутній викладач, до чого він прагне, які перспективи його подальшого соціально-професійного розвитку. Для правильного трактування форм самопрезентації і самовираження, самоактуалізації і персоналізації, властивих кожній окремо взятій особистості, необхідні розкриття і врахування особливостей самоствердження і самовираження більш широкої спільності суб'єктів різного масштабу, що включають в себе даного індивіда (для нашого випадку учасники процесу професійної підготовки майбутнього педагога).

До теорії змін в Я-концепції П. М. Валькенбург у дослідженні розуміння «Я-ефектів» (повідомлень, емоцій, ставлень, поведінки самих їх авторів/відправників) у соціальних мережах згадує про актуальність тих теорій, що стали підґрунтям для сучасного дослідження «Я-ефектів онлайн», «Я-ефектів оффлайн». Так, як наприклад, у теорії самопереконавання, теорії змін в Я-концепції фокусуються на когнітивні та атитюдні Я-ефекти, але ці переконавання та атитюди не спрямовані на певну проблему, а скоріше Я особистості. Самопереконавання визначається як явище, при якому індивід мотивований до переконавання себе змінити свої атитюди, переконавання, або поведінку [2]. Я концепція, на думку вченого, це сукупність переконавань та атитюдів індивіда у відношенні до себе. Як і в теорія самопереконавання, теорії змін в Я-концепції здебільшого є похідними від парадигми вивчення (соціальних) ролей. В експериментальних дослідженнях змін Я-концепції, де від суб'єктів типово спонукають презентувати себе певним способом, послідовні звіти про їх Я-концепцію свідчать, що в них (суб'єкти) прослідковується тенденція вважати себе такими, що мають ті риси, які передбачаються їх самопрезентацією. П. М. Валькенбург наводить приклад, посилаючись на експериментальне дослідження Д. М. Тайс [22], де суб'єкти мали продемонструвати себе в якості інтроверта чи екстраверта, незалежно від ступеня справжньої риси, притаманної їм [24].

Аналізуючи конкретні форми вияву самопрезентації окремої особистості майбутнього педагога, ми зіштовхуємося з необхідністю встановити властиве їй індивідуальне, закріплене в своєрідності її потреб, поєднання загального і особливого. Будь-яка дія майбутнього фахівця або мікросередовища його життєдіяльності стає зрозумілою лише після визначення його місця в безперервному процесі особистої і групової самопрезентації і самовираження. Тут виявляється повна відповідність рівня самоактуалізації рівню, масштабу суб'єкта і відповідно рівню його потреб. Самопрезентація індивідів і малих груп нерозривне, але пов'язане із самопрезентацією більш широких спільнот людей, так само як пов'язані між собою потреби різних рівнів. У діях окремих індивідів і груп закладена в основу їх особистісна і групова самопрезентація, про характер якої можна судити по тому, на задоволення потреб якого рівня спільноті спрямована діяльність даного суб'єкта. Усі форми активності живих істот можна розглядати як різні форми самовияву й самовираження, їх самореалізації та самоактуалізації.

Проектуючи зміст педагогічної освіти, спрямованої на особистісний розвиток культури, необхідно орієнтуватися на стратегічні важелі модернізації системи освіти. Тут слід виділити насамперед ті, що визначають зміст оновлюваної праці педагога. По-перше, заклад освіти повинен стати важливим фактором гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих установок особистості. По-друге, потенціал освіти потрібно використовувати сповна для консолідації суспільства, збереження єдиного культурного простору, подолання соціальних конфліктів. По-третє, заклад освіти повинен сприяти формуванню професійної еліти, виявленню й підтримці найбільш обдарованих і талановитих дітей та молоді.

Серед умов формування позитивної самопрезентації необхідно, насамперед, наявність у майбутнього педагога професійних цілей, установок, ідей, замислів, потреб, пов'язаних із виконанням педагогічної місії; достатньо розвинені сутнісні сили, що дозволяють здійснювати формувальний вплив, свобода вибору у здійсненні своїх планів; моральна позиція, що орієнтує на використання технологій освіти на благо іншої людини.

Цінним для нашого дослідження є сучасні тенденції освіти з використанням дистанційних технологій та інформаційних засобів, коли педагогічний процес відбувається в онлайн середовищі. Постає питання публічної самопрезентації особистості та її особливостей у порівнянні з оффлайн відповідником. Так, ряд досліджень встановили «Я-ефекти» особистості в онлайн середовищі (за П.М. Валькенбург). Як і їх оффлайн еквіваленти, деякі з цих досліджень [10] показали, що онлайн Я-ефекти є більшими, коли онлайн самопрезентація є публічною ніж приватною [24].

В дослідженні А. Л. Гонзалес і Дж. Т. Хенкок передбачалося, що учасники презентують одну або дві риси (типу) особистості, інтроверсія або екстроверсія, публічно, або у приватній комп'ютеро-опосередкованому середовищі комунікації. Публічні презентації відбувались онлайн, а приватні – у формі текстового документу. Результати дослідження показали, що виключно суб'єкти, які презентували себе публічно, інтеріоризували певну рису типу особистості, пропонуючи таким чином вважати зміни ідентичності, як такої що відбулася. Публічні самопрезентації також містили більш впевнені і чітку форми мови, ніж приватні самопрезентації, пропонуючи таким чином вважати, що наявність глядачів викликає більш відповідальну форму самопрезентації. Результати цього дослідження мають важливе підґрунтя для вивчення самоконструювання особистості онлайн (створення образу Я онлайн), особливо у випадку використання Інтернету, як засобу публічної самопрезентації у блогах, соціальних мережах, сайтах, тощо [10].

Проблема дослідження якостей та характеристик особистості педагога в сучасній ситуації простежується в психолого-педагогічній літературі та інноваційних знахідках теорії і практики професійної освіти. Актуалізується потреба в вивченні, розумінні та організації цілісного педагогічного процесу суб'єкт-суб'єктних відносин із реалізацією особистісно-орієнтованого підходу. Питання цілісного формування особистості стосується як педагога, так і вихованця. Для ефективного забезпечення сучасного педагогічного процесу майбутній педагог повинен бути ознайомлений з основними теоріями особистості, різними аспектами формування її якісних характеристик, мати уявлення про особистість як багатовимірну сутність, що володіє потенціалом вільного творчого зростання і діяльності, в якій прагне виявити свою індивідуальність. Вивчення особливостей формування самопрезентації майбутнього педагога розширює діапазон бачення ним педагогічних ситуацій взаємодії і можливостей педагогічних транзакцій, сприяє налагодженню оптимальної комунікації і формування професійного Я, а також при правильно здійсненому аналізі розкриває потенціальні перспективи особистісного і професійного зростання.

Сформоване уявлення майбутнього педагога про своє професійне теперішнє і майбутнє, уміння вибудовувати свій професійно-освітній простір на різних етапах професійного становлення та готовність актуалізувати свій потенціал і реалізуватися у ньому фактично є результатом саморозвитку особистості під час професійної підготовки, формування певного виду соціо-професійних властивостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arkin, R.M., Baumgardner, A.H. (1986). Self-Presentation and Self-Evaluation: Processes of Self-Control and Social Control. In: Baumeister, R.F. (eds) *Public Self and Private Self*. Springer Series in Social Psychology. Springer, New York, NY.
2. Aronson, E. (1999). Dissonance, hypocrisy, and the self-concept. In E. Harmon-Jones & J. Mills (Eds.), *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology* (pp. 103–126).
3. Allport, G. W. (1935). Attitudes. In *A Handbook of Social Psychology* (pp. 798–844). Clark University Press.
4. Baumeister, R.F., Hutton, D.G. (1987). Self-Presentation Theory: Self-Construction and Audience Pleasing. In: Mullen, B., Goethals, G.R. (eds) *Theories of Group Behavior*. Springer Series in Social Psychology. Springer, New York, NY.
5. Burns, R. B. (1982). *Self-concept Development and Education*. Holt, Rinehart and Winston.
6. DePaulo, B. M. (1992). Non-verbal behavior and self-presentation. *Psychological Bulletin*, 111. 203–243.
7. Frankl, V. (2006). *Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy*, Beacon Press, Boston.
8. Gordon, C., Gergen K. J. (1968). *The self in social interaction*. Vol.1. New York: Wiley.
9. Goffman, E. (1956). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Monograph No. 2. University of Edinburgh Social Sciences.
10. Gonzales, A. L., & Hancock, J. T. (2008). Identity shift in computer-mediated environments. *Media Psychology*, 11(2), 167–185.
11. James W. *Psychology: Briefer Course*. New York : H. Holt & Co, 1893.
12. Jones, E. E., Rhodewalt, F., Berglas, S., & Skelton, J. A. (1981). Effects of strategic self-presentation on subsequent self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41(3), 407–421.
13. Leary, M. R. (2019) *Self-presentation: Impression Management And Interpersonal Behavior*. Routledge.
14. Leary, M.R., & Kowalski, R.M. (1990). Impression management: A literature review and two-component model. *Psychological Bulletin*, 107, 34–47.
15. Markus, H., Nurius, P. Possible selves. *American Psychology*, 41: 954–69.
16. Markus, H., Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*. Volume. 38. Pp. 299–337.
17. Pearson, J. C., Nelson, P. E., Titsworth, S., Harter, L. (2011). *Human communication*. 4th Ed. NY: McGraw-Hill.
18. Schlenker, B. R. (1980). *Impression management: The self-concept, social identity and interpersonal relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole.
19. Schlenker, B. R. (2003). Self-presentation. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity* (pp. 492–518). The Guilford Press.
20. Snyder, M. (1987). *Public appearances/private realities: The psychology of self-monitoring*. San Francisco: Freeman.

21. Stryker, S. (1986). Identity theory: Developments and extensions. In self and identity, ed. K. Yardley, T. Honess. Ney York: Wiley.
22. Tice, D. M. (1992). Self-concept change and self-presentation: the looking glass self is also a magnifying glass. *Journal of personality and social psychology*, 63 3, 435–51.
23. Tracy, K., Robles, J. S. (2013). *Everyday talk: Building and reflecting identities*. 2nd edn, New York: Guilford.
24. Valkenburg P. M. (2017). Understanding Self-Effects in Social Media. *Human Communication Research*. July 2017.
25. Vohs, K. D., Baumeister, R. F., Ciarocco, N. J. (2005). Self-regulation and self-presentation: regulatory resource depletion impairs impression management and effortful self-presentation depletes regulatory resources. *Journal of Personality and Social Psychology* 88: 632–57.
26. Бабенко, Т. В., Бабенко, А. Л. (2022). Студоцентрований підход до організації освітнього процесу як умова розвитку конкурентоспроможності майбутнього вчителя. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Випуск 207. С.79-83.
27. Бех, І. Д. (2012). *Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб.* К.: «Академвидав».
28. Варій, М. Й. (2021). *Психологія особистості: Навч. пос.* К.: Центр учбової літератури.
29. Дубінка, М. М. (2020). Професійне самовизначення майбутнього вчителя як психолого-педагогічна проблема. *Наукові записки. Ред. кол.: В.Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Вип. 186. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка.
30. Капустюк, О. М. (2007). Самопрезентація як засіб створення позитивного іміджу особистості : дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / АПН України; Інститут психології ім. Г.С.Костюка. К.
31. Кононенко, А. О. (2020). Самопрезентація як регулятор діяльності викладача вищої школи. *Психологія та соціальна робота*. Вип. 1(51). С 113 –126.
32. Кононенко, А. О. (2014). Самопрезентація викладача вищої школи: теорія та практика [Текст] : монографія; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ ; Донецьк : Донбас.
33. Купечко, О. А. (2021). *Психологія самопрезентації особистості. Навч.практ.посіб.* К.: Центр учбової літератури.
34. Ляшенко Р. О. (2017). Феномен самопрезентації в контексті самоактуалізації особистості. *Збірник наукових праць Черкаського національного університету імені Тараса Шевченка*. [гол. ред.: О. В. Черевко]. Серія: Педагогічні науки. Випуск № 7. Черкаси: ЧНУ. С. 81–87.
35. Педагогічна майстерність, 2008. Підручник. І. А. Зязюн. Л. В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов., і переробл. К.: СПД Богданова А.М.
36. Педагогічна психологія, 2021. Навч.посіб. К.: Центр учбової літератури.
37. Соціолого-педагогічний словник, 2015. За загальною ред. В. В. Радула, вид 2-е. Харків: Мачулін.